

(1-192.2)(=162.1=161.3=161.2):341.23

Л. К. Вахніна

СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ ПОЛЬСЬКО-БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

У статті висвітлено питання щодо тлумачення феномену польсько-білорусько-українського пограниччя в контексті завдань сучасної гуманітарної науки. Окреслено напрями дослідження цієї проблеми на сучасному етапі, подано конкретні наукові розробки та запропоновано заходи, спрямовані на її вирішення.

Ключові слова: польсько-білорусько-українське пограниччя, культурна політика, славистична фольклористика, міждержавний діалог.

In this article are analyzed the problem of the phenomena of Polish, Belarus and Ukrainian boundaries into the context of the modern humanity science. The author of this article illustrated the modern tendencies into the folklore science.

Key words: Polish, Belarus and Ukrainian boundaries, cultural politic, Slavonic folklore science, the dialog between societies.

Вивчення пограниччя в наш час потребує комплексного аналізу в історичному, культурологічному, етнопсихологічному, літературознавчому та фольклористичному аспектах функціонування цілої системи різнонаціональних культурних традицій, яка постійно змінюється під впливом сучасних трансформаційних процесів. Результати таких досліджень є важливими для формування культурної політики добросусідства й толерантності національних спільнот в етнічному розмаїтті сучасного світу.

Дослідження порубіжних територій сьогодні стало одним з найактуальніших питань не лише в сучасній славистичній фольклористиці України. Поняття етнокультурного та фольк-

лорного пограниччя є об'єктом порівняльного аналізу у фольклористиці та етнології, лінгвістиці та літературознавстві, історії та соціології багатьох як слов'янських (переважно України, Польщі, Чехії, Словаччини, Білорусі та Росії), так і неслов'янських країн (Угорщини, Румунії, Німеччини, Франції та Іспанії). Підвищена увага до пограниччя в деяких регіонах зумовлена культурною політикою ведення міждержавного діалогу. Ареал порубіжжя став об'єктом багатьох спільних міждержавних проєктів (наприклад, єврорегіон «Буг») та наукової співпраці Академій наук різних країн Європи, зокрема Польщі, Литви, України, Словаччини, Угорщини, Росії, Білорусі та Латвії, учасниками якої водночас є дві або три сторони. Вивченням згаданої проблеми також займаються народознавчі та культурні товариства, як-от Польське народознавче товариство у Вроцлаві. У багатьох регіонах пограниччя здійснено різноманітні польові дослідження, отримані матеріали опубліковано, узагальнено, а конференції подібної тематики стали традиційними.

І це не випадково, адже наше сьогодення характеризується гострими етнічними конфліктами в усіх куточках планети, масштабними міграційними процесами, економічними, культурними, психологічними та іншими негараздами, пов'язаними з проживанням представників різних народів і національностей на спільних територіях. Тому вивчення земель, де впродовж століть спонтанно (і не спонтанно) формувалися регіони спільного проживання різнонаціональних спільнот, може стати в пригоді під час вирішення багатьох теоретичних і практичних проблем.

Фольклорне пограниччя в Європі розглядають з наукових позицій у різних контекстах, зокрема слов'янських, з урахуванням комплексного міждисциплінарного підходу, що передбачає цілі блоки питань – етнополітичних, мовно-культурних, національно-ідентифікаційних, історичних, географічних,

конфесійних та багатьох інших. Не останню роль тут відіграють фольклорні дослідження, зокрема порівняльні, що мають давню традицію і сприяють кращому розумінню процесів, які відбуваються на прикордонних землях.

Фольклорна взаємодія виявляється на матеріалі різних жанрів – пісень, народної прози, вірувань, обрядів тощо. Із цих питань цікавий і багатоплановий матеріал зібрали вчені з різних країн, які на його основі пропонують власні теоретичні узагальнення, терміни, визначення тощо. З огляду на це, нового теоретичного осмислення потребує як власне термінологія, так і підходи й методи дослідження пограниччя, засоби їхньої уніфікації у світовій науці [Witkowski, 2000].

Сучасна фольклористика по-новому висвітлює різнобічні аспекти функціонування фольклорної культури національних спільнот у контексті питань культурної автономії та інтеграції в європейський простір. Тому нових рис набуває і вивчення фольклору національних меншин та міжетнічних зв'язків майже в усіх країнах Центрально-Східної Європи. На перспективності таких досліджень наголошують українські дослідники [Гайдай 2002]. Нові тенденції простежуються й у вивченні міжкультурних взаємин України із сусідніми державами – на рівні етнофольклорного порубіжжя. У зв'язку із цим актуальною є проблема самоідентифікації національних меншин, зокрема поляків в Україні та українців у Польщі. Особливу увагу останнім часом приділяють висвітленню питань національної ідентичності, самосвідомості, збереження й захисту національних культур, взаємної толерантності й недопущення міжнаціональних конфліктів, визначення місця національностей в сучасній Європі, міжетнічних процесів, що відбуваються на пограничних територіях.

Для сучасних дослідників українсько-польського порубіжжя, безперечно, істотне значення має європейський досвід вивчення проблем ідентичності, запроваджений у Західній

Європі ще на початку 1980-х років як в етнологічних, так і у філософських та соціологічних розвідках – від власне визначення термінів «ідентичність» та «пограниччя» до низки праць про етнічні процеси на рівні регіональної та національної специфіки етнокультурних традицій окремих регіонів (Бретань, Басконія, Ельзас – Франція) та узагальнених розвідок відомого французького етнолога Жана Кюїзенє, окремі з яких цього року вперше були опубліковані українською мовою («Етнологія Європи» та «Етнологія Франції»), остання у співавторстві з Мартін Сегален).

Жан Кюїзенє – один з перших західноєвропейських дослідників, хто звернув увагу на етнічні процеси в пограничних регіонах, національну специфіку та міжкультурні взаємини різних народів, зокрема й в Україні. Тому його теоретичні висновки та практичний досвід польових досліджень, у тому числі на румунсько-українському пограниччі, варто врахувати як українським, так і польським дослідникам.

Ще в 1999 році за підтримки ЮНЕСКО в Будапешті було створено Інститут європейських досліджень (директор – М. Гоппал), діяльність якого зосереджена на проблемах самоідентифікації, документації, екології, а також популяризації традиційної європейської культури. Інститут ставить за мету збільшити обсяги міжнародної кооперації та взаємообміну знаннями, стимулювати ширше визнання урядом цінностей традиційної культури, підвищувати професіоналізм у галузях, пов'язаних з традиційною культурою, покращувати якість життя завдяки глибшому усвідомленню самоідентифікації, сприяти вихованню взаємоповаги між етнічними групами й народами.

На жаль, у Польщі Інститут дослідження національних спільнот із самостійної установи ПАН у Познані було реорганізовано і передано до складу Інституту славістики ПАН як

відділ, очолюваний професором Войцехом Бурштою. Мовні ж процеси на пограниччі вивчають відомі польські мовознавці, серед яких особливе місце належить професору Янушу Рігеру.

Порубіжжя стало надзвичайно важливим простором не лише взаєморозуміння, але й взаємовпливу традицій, переходу їх до іншого мовного середовища, де культури, зокрема фольклор, різних народів взаємодіяли, взаємозбагачувалися і навіть синтезувалися. Проживання в різноетнічному середовищі вже саме по собі забезпечує нове розуміння інших культур, мов та релігій, що дозволяє їм безконфліктно співіснувати.

Так, польові дослідження як українських, так і польських учених, проведені впродовж останніх років, дозволяють вести мову про типологію певних жанрів, зокрема про українські та польські балади. Водночас увагу науковців привертає такий жанр, як колядка, функціонування якого саме на українсько-польському пограниччі вивчали Є. Бартмінський та Г. Капелусь.

Актуальним також залишається дослідження низки текстів, які можуть побутувати одночасно двома чи трьома мовами, що є типовим явищем для порубіжжя. Саме цю тенденцію відомий польський славіст, професор Берлінського університету Олександр Брюкнер, доля якого була пов'язана з Тернопільщиною, детально проаналізував у серії статей «Польсько-українські пісні», що були опубліковані ще на початку ХХ ст. Більшість дослідників не визнавали такі зразки фольклору, вважаючи їх менш вартісними за естетичними критеріями. Прикметно, що ця тенденція й нині характерна для українсько-польських прикордонних теренів, а також трапляється в місцях компактного та змішаного проживання поляків в Україні. Декілька нових зразків нам вдалося записати від Ярослави Павлюк з Любара на Житомирщині.

Можна виділити особливий тип людей пограниччя з їхнім місцевим менталітетом як певних носіїв різних етнічних фольклорних традицій, до яких варто зарахувати і саму Я. Павлюк. Не випадково спеціальне дослідження на цю тему здійснила польський етнолог Анна Шифер у книзі «Ludzie pogranicza» [Szyfer 2006]. Родом з Бродів Львівської області, Я. Павлюк уособлює культурні традиції двох народів – українського та польського. Звичаї польсько-української родини, з якої вона походить, засвідчують її подвійну самоідентифікацію – вона пише вірші двома мовами, які обидві є для неї рідними.

Я. Павлюк, певний час проживаючи на Закарпатті, засвоїла там ще й угорські та німецькі народні пісні, які також увійшли до її репертуару. Таких людей можна знайти чимало, як в Україні, так і в Польщі. Поєднання в їхніх родинях кількох уснопоетичних традицій вказує на різноманіття народної культури. Своєрідним пограничним острівцем збереження польського фольклору в Україні можна назвати с. Пулемець Любомльського району Волинської області, де фольклорним експедиціям Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ ім. М. Т. Рильського) вдалося записати ще в 1971 році кілька надзвичайно рідкісних старовинних народних балад. Можливо, деякі з них міг чути та відтворювати у своїх поетичних образах А. Міцкевич, адже с. Пулемець розташоване на українсько-польсько-білоруському пограниччі в краю казкових озер та фантастичної природи.

Сьогодні польські народні балади побутують у цьому селі в українському мовному середовищі, оскільки більшість його жителів – це представники саме українського етносу. Характерно, що типові для зазначеного середовища виконавці балад, скажімо, Марія Берко чи Катерина Лошак, виконуючи їх польською мовою, самі підкреслюють давність цих творів, що збереглися в місцевих фольклорних традиціях як своєрідні реліктові явища.

Це підтверджує, наприклад, балада, записана фольклорною експедицією ІМФЕ ім. М. Т. Рильського від Марії Берко, – «We wsi Malinówce stała chatka mała», текст якої наводимо нижче повністю, оскільки він зберігає в традиційному сюжеті трагічних взаємин чоловіка та жінки всю притаманну пограничною специфіку:

We wsi Malinówce stała chatka mała,
Stara kowalicha męża nie lubiła.
W nosy, u północy miał się kowal w kuźni,
A młody czeladnik żył z kowalką družny.

Czasem się podsował, czasem pożartował,
Czasem ją przycisnął,
Czasem pocałował.

A jednego razu mówi kowalicha:
– Zabij mego męża, zabij go do licha

(Записано експедицією ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
в с. Пулемець Любомльського р-ну Волинської обл.
від Берко М. П. у 1971 р. // НАФРФ ІМФЕ. –
Ф. 14–5, од. зб. 421/2, арк. 109, 110).

Від цієї виконавиці вдалося також записати один з давніх епічних творів – польську народну баладу «W Wyrokach na wioskie». Окрім балад, у репертуарі носіїв фольклору в Україні поширені польські військові та патріотичні пісні.

Окреме місце варто приділити аналізу виконавської майстерності носіїв фольклору. Це стосується як самого виконання творів, так і сприйняття їх слухачами. Домінування епічної традиції в поєднанні з індивідуальністю самого виконавця, що ми бачимо на прикладі К. Лошак та М. Берко, уміння зорієнтуватися на слухача, а також чудовий імпровізаційний та музичний талант дозволяють вести мову про усталеність традицій своєї баладної школи в Україні, що стосується як українських, так і польських балад, популярних не лише серед поляків, а й серед українського населення.

Балада стала втіленням так званих «романтичних ідеалів», «романтичної душі», які до сьогодні збереглися в народній творчості й віддзеркалюють трагічні переживання та образи минулого. Не випадково дослідження баладних мотивів, підготовка міжнародних показчиків народних балад залишається в центрі уваги Міжнародної комісії з вивчення народних пісень і балад при SIEF у різних країнах світу. Балади в Україні та в Польщі досі є одним з улюблених жанрів сучасного фольклору.

Дослідження взаємодії міжнаціональних фольклорних традицій необхідно проводити на багатьох рівнях, у різних регіонах України та Польщі, а також у сусідніх з ними країнах, щоб краще зрозуміти типологію розглядуваних явищ у контексті сучасних трансформаційних процесів.

Останнім часом європейські вчені почали зіставляти традиції окремих регіонів у своїх країнах з більш віддаленими. Ґрунтовне дослідження такого типу, присвячене проблемі ідентичності двох малих міст (одного в Болгарії, другого в Бельгії), здійснила директор Інституту фольклору БАН Міла Сантова.

Так, у Польщі увагу привернула проблема самосвідомості етнічних груп пограниччя – Сілезії [Śląsk – pogranicze kultur... 1994] та Вармії [Szyfer 2006]. Комплексне регіональне вивчення одночасно обрядів та творчості двох народів, які різняться своїм менталітетом, – поляків та македонців – здійснили А. Задрожинська, Т. Вражиновський та К. Вроцлавський [Zadrozynska, Vrazhinovski, Wroclawski 1998].

Зацікавлення етнічною проблематикою в сучасній фольклористиці залишається важливим у контексті суспільних трансформацій, що відбулися у зв'язку з очікуваною інтеграцією низки країн до європейського економічного та культурного простору. Вагому роль у цьому мав відіграти перепис населення в низці країн, зокрема в Україні та Поль-

щі, але, на жаль, результати виявилися не зовсім втішними як для національних меншин, так і для дослідників. Адже частка українців у Польщі, як і поляків в Україні, зменшилася майже вдвічі.

Однією з чільних проблем для фольклористичної науки стало вивчення фольклорної культури й традицій своїх діаспор. Найбільш переконливих результатів у цьому плані досягли польські дослідники. На початку 1990-х років значно посилюлося зацікавлення поляками, які проживали на території колишнього СРСР, у регіонах, що раніше були недоступними для науковців з Польщі.

Основна увага була прикута передусім до поляків, які населяли території Казахстану, а також землі Західної Білорусії, України та Литви. Опубліковано праці, де розглянуто минуле поляків [Jasiewicz 1992], і розвідки, присвячені сучасному стану їхніх традицій та культури [Konflikty etniczne... 1995]. Дослідники поляків на Сході простежили формування нової самосвідомості, уникаючи узагальнень та антагонізму згаданого етносу з його іноетнічним оточенням.

Проблему *свій – чужий* розглядають як у Польщі, так і в Росії, де об'єктом стали взаємини різних національностей, зокрема поляків і росіян, євреїв і росіян тощо. Російські науковці звернулися до вивчення культури «малих народів». У Польщі одночасно значна увага фольклористів зосереджена на народній творчості жителів пограниччя як своєрідного етнокультурного обшару. Із цієї проблематики проведено низку конференцій та видано розвідки, які заслуговують на окреме висвітлення.

Усі ці питання є особливо важливими для сучасних фольклористики та етнології в контексті дослідження етнічних конфліктів, пошуків можливостей та шляхів їх уникнення в суспільстві. Не випадково в Польщі саме в Інституті археології та етнології Польської академії наук ще в 1994 році відбу-

лася наукова конференція, присвячена етнічним конфліктам, у якій узяли участь етнологи, фольклористи та історики (В. Кравчик-Василевська, Д. Сімонідес, М. Герліх) [Konflikty etniczne... 1995].

Сучасна фольклористика пострадянських країн дедалі активніше долучається до європейського та світового наукового процесу, разом з тим жодна з них не втрачає своєї специфіки та національної своєрідності. Взаємодіючи з етнологією, історичною та культурною антропологією, вона шукає нових підходів до концепції сучасного світу та традиційних уявлень про нього.

Пограниччя висуває перед дослідниками широкий спектр проблем, які потребують нових оцінок і підходів та вирішення яких дасть можливість виявити особливості міфологічного бачення крізь призму народної поезії слов'ян.

Наукові співробітники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського присвятили цим питанням кілька праць, які за часів тоталітарного режиму в колишньому СРСР розглядалися з погляду інтернаціонального та національного. Національна ідентичність завжди чітко регламентувалася і не виходила за рамки тогочасної цензури. Тому збірник наукових праць «Під одним небом. Фольклор етносів України» [Під одним небом... 1996] став одним з перших, як і попереднє видання Інституту, присвячене фольклору української діаспори – «Фольклор українців поза межами України» [Фольклор українців... 1992], – де різнобічно висвітлено народну творчість українців, які проживають за кордоном. Однією з найновіших розвідок стало видання «Пісенна культура польської діаспори України» [Пісенна культура... 2002], де опубліковано тексти народних пісень поляків України з нотами.

Категорія пограниччя останнім часом привертає особливу увагу дослідників різних наук, насамперед істориків, етнологів, фольклористів та літературознавців, які дедалі частіше

звертаються до вивчення локальних явищ культури, зокрема на міжрегіональних рівнях. Підвищену увагу дослідники польської культури приділяють явищам, які відбуваються на польсько-українському, польсько-білоруському чи польсько-німецькому та польсько-чеському порубіжжі.

Фольклорні традиції українсько-польського пограниччя пов'язані з низкою спільних історичних та культурних традицій, які повсякчас поєднували наші народи. В українсько-польських взаєминах у сфері культури важливу роль завжди відігравали саме народні традиції, що як у минулому, так і сьогодні привертають увагу відомих учених з різних країн (О. Кольберг, О. Брюкнер, К. Мошинський, Г. Капелусь, Є. Бартмінський, С. Грица, Р. Кирчів та ін.), під час збирацької діяльності яких зафіксовано величезну кількість фольклорних та етнографічних матеріалів, зокрема чимало давніх текстів.

Проблема етнофольклорного пограниччя стала об'єктом спільних проектів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського з Інститутом археології та етнології Польської академії наук та Інститутом етнографії Угорської академії наук.

Українські фольклористи й етнологи провели ряд експедицій на українсько-польському пограниччі, зокрема в східні регіони Польщі – Північне Підляшшя та Волинь, – результати яких було опубліковано (С. Грица, Р. Кирчів, Л. Вахніна, В. Борисенко). Важливість дослідження фольклорної культури порубіжжя також показала міжнародна наукова конференція «Україна–Польща. Етнічне та культурне пограниччя», організована Польським народознавчим товариством за участю ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (серпень 2006 р.), яка продовжила низку попередніх конференцій, присвячених цій проблематиці (польсько-німецьке, польсько-чеське, польсько-білоруське пограниччя), що були започатковані в Польщі.

У 2006 році Центром етнології Інституту археології та етнології ПАН з ініціативи М. Дрозд-П'ясецької з метою

розгляду проблем пограниччя було проведено Літню школу для молодих дослідників Центрально-Східної Європи, у межах якої відбулася тематична конференція (Казимеж-Дольний).

Важливим чинником при дослідженні згаданої проблеми українськими науковцями є не тільки їхня участь у конференціях, організованих в Польщі та інших країнах, а й перенесення європейського наукового досвіду на український ґрунт. Таким показовим явищем стало видання спецвипусків журналу «Народна творчість та етнографія», присвячених угорській, французькій, польській, болгарській, македонській, японській та білоруській етнології, зініційованих директором ІМФЕ ім. М. Т. Рильського академіком Ганною Скрипник. В одному з номерів (2007, № 1) увагу було приділено польській етнології (наукові координатори – Л. Вахніна та М. Дрозд-П'ясецька). Серед його авторів – відомий дослідник українсько-польського пограниччя іноземний член НАН України Стефан Козак.

Питанням самоідентифікації продовжують займатися як фольклористи, так і етнологи ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Із цієї теми традиційними стали щорічні наукові конференції та спільні проекти, адже сучасні дослідження дедалі більше потребують комплексного та міждисциплінарного підходів.

Вивчення українсько-польського етнокультурного пограниччя, як і збереження фольклорних традицій, неможливе без врахування «білоруського» фактору. Це підтвердили як наші дослідження на Волині (у Любомльському районі, на польсько-українсько-білоруському пограниччі), так і записи українського фольклору на Північному Підляшші, де місцевих українців на польсько-білоруському пограниччі протягом багатьох повоєнних років вважали білорусами, тоді як вони були носіями українського фольклору та мови, залишаючись мешканцями своєї «малої» батьківщини.

Важливу роль у дослідженні має відіграти комплексний та міждисциплінарний підхід до розгляду нової моделі ідентичності з врахуванням сучасних факторів міжкультурної європейської взаємодії та етнокультурного розмаїття порубіжних районів. Це сприятиме залученню етнічної проблематики до кола об'єктів вивчення інших соціальних наук (політології, соціології, демографії, географії, лінгвістики тощо), що вже відбувається в європейському просторі.

Проведення такого вивчення відкриє перспективи виходу українських дослідників на рівень сучасної європейської науки та забезпечить гідне місце української культури в міжкультурній взаємодії, що дозволить дати оцінку її внескові в європейську цивілізацію.

В ІМФЕ ім. М. Т. Рильського спільно з білоруськими вченими впродовж останніх років здійснювався проект, присвячений дослідженню українсько-білоруського пограниччя.

З 2009 року за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти та науки України виконується новий проект – «Цивілізаційний внесок Білорусі та України в загальнокультурний європейський простір». Передбачено продовжити згадане дослідження разом з польськими та білоруськими фольклористами.

До питань, що потребують особливої уваги, належать етнофольклорний та культурологічний аспекти вивчення проблеми національної самоідентифікації, збереження мови та культури, асиміляції тощо.

Важливим внеском у дослідження цієї тематики стала наукова дискусія під час проведення міжнародної наукової конференції «Процеси самоідентифікації на українському порубіжжі» (Київ, 12 грудня 2007 р.), у якій також узяв участь відомий дослідник етногенезу, науковий співробітник Інституту етнографії Угорської АН професор Петер Вереш (Угорщина).

Вивчення пограниччя на сучасному етапі потребує комплексного історичного, культурологічного, лінгвістичного та етнопсихологічного аналізу запозичень і взаємодій. Результати таких досліджень матимуть важливе значення для національно-етнічного, політичного та культурного розвитку сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

Гайдай М. Перспективи дослідження фольклору слов'янських нацменшин в Україні // Слов'янський світ. – 2002. – Вип. 3. – С. 120–125.

Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (когнітивна антропологія). – К., 2001.

Грица С. Трансмісія фольклорної традиції. Етномузикологічні розвідки. – К.; Т.: Астон, 2002.

Грица С. Фольклор у просторі і часі. – Т., 2000.

Кирчів Р. ХХІ ст. в українському фольклорі (основні аспекти наукової розробки) // Народознавчі зошити. – 1999. – № 3. – С. 31.

Під одним небом. Фольклор етносів України / упоряд. Л. Вахніна, Л. Мушкетик, В. Юзвенко. – К., 1996.

Пісенна культура польської діаспори України / упоряд. Л. Вахніна. – К., 2002.

Померанцева Э., Чистов К. Русская фольклорная проза и межэтнические процессы // Отражение межэтнических процессов в устной прозе. – М., 1979. – С. 3–15.

Фольклор українців поза межами України. – К., 1992

Folklor i pogranicza / pod redakcją A. Staniszewskiego i B. Tarnowskiej. – Olsztyn, 1996.

Folklorystyczne i antropologiczne opisanie świata. Księga ofiarowana Dorocie Simonides. – Opole, 1999.

Jasiewicz Z. Polacy z Ukrainy w Kazachstanie. Etniczność i historia // Lud. – 1992. – Т. 75 – S. 11–54.

Konflikty etniczne. Źródła, typy, sposoby rostrzygania / red. Kabzińska I., Szykiewicz S. – Warszawa, 1995; *Kabzińska I.* Wśród «Kościebnyck Polaków». – Warszawa, 1999.

Simonides D. Górnoślązacy. Grupa regionalna czy etniczna? // Lud. – Poznań. – 1995. – Т. 78.

Śląsk – pogranicze kultur. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w dniu 15 listopada 1993 roku. – Opole, 1994; Regiony kulturowe a nowa regionalizacja kraju / praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Damrosza i Marka Konopki. – Ciechanów, 1994.

Sulima R. Antropologia codzienności. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.

Szyfer A. Ludzie pogranicza. – Poznań, 2006.

Zadrożyńska A., Vražinovski T., Wrocławski K. Ludowe obrzędy i podania. Etnograficzne i folklorystyczne studia porównawcze wsi polskiej i macedońskiej. – Warszawa, 1998.

Węglarz S. Tutejsi i inni // Łódzkie Studia Etnograficzne – Łódź, 1997. – Cz. 1: O etnograficznym zróżnicowaniu kultury ludowej. – T. 36.

Witkowski L. Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji. – Toruń, 2000.

В статье освещён вопрос истолкования феномена польско-белорусско-украинского пограничья в контексте задач современной гуманитарной науки. Определены направления исследования этой проблемы на современном этапе, представлены конкретные научные разработки и меры, направленные на её решение.

Ключевые слова: польско-белорусско-украинское пограничье, культурная политика, славистическая фольклористика, межгосударственный диалог.